

RELASJONER VED ENDEN AV *REGNBUE*

Anne Hege Simonsen

Sammendrag

I selvbioграфien Regnbuen ga Marie Hamsun sin ektemann Knut en psyke, en kropp og en familie. For dette gløttet inn i Hamsuns private hjem ble hun lønnet med ærbødighet fra en i utgangspunktet lite vennlig offentlighet. Et bokstavelig talt mannsterkt anmelderkorps omfavnet boka som en mulighet til å «ta Hamsun tilbake», tross hans nazistiske affiliasjoner. De forholdt seg i mindre grad til boka som Marie Hamsuns eget litterære prosjekt. Også i Hamsun-forskningen er boka i liten grad omtalt som litteratur, selv om den er hyppig oppgitt som kilde. Denne artikkelen undersøker Regnbuen som en kommunikasjonshandling gjennom å analysere relasjonene boka dannet til den norske offentligheten. Forfatterens intensjon og lesernes anerkjennelser ses som et relasjonelt samspill. Artikkelen utforsker bokanmeldelser fra oktober 1953, samt i noen grad Hamsun-forskningen.

Abstract:

In her autobiography The Rainbow Marie Hamsun gave her husband Knut a mind, a body and a family. She brought the public an "inside view" and was rewarded with public reverence, in spite of her background as a non-repenting Nazi. Book reviews from October 1953 show how the (overwhelmingly) male reviewers embraced the book as an opportunity to "take back Hamsun", despite his Nazi affiliations. They were to a lesser extent interested in the book as Marie Hamsun's own literary project. This is echoed in the research on Hamsun where the book is frequently cited as a source, but only to a small extent referred to as literature. This article examines The Rainbow as an act of communication in which the author's intention and readers' acknowledgments are seen as relational.

Nøkkelord

Knut og Marie Hamsun, selvbioграфi, kildebruk, kommunikasjonshandling, relasjonelt perspektiv

Marie Hamsuns viktige bok

Marie Hamsun utga sin første diktsamling i 1922, *Smaadikte*. Fra 1924-1932 trillet det ut barnebøker fra hennes hånd, seks i tallet, før hennes førkrigsproduksjon stoppet i 1934 med en ny diktsamling, *Vintergrønt*. På 1920- og -30-tallet brevvekslet hun hyppig med venninnen Cecilia Aagard, og overfor henne avslørte hun større ambisjoner. Marie Hamsun ville gjerne skrive noe vanskeligere og *viktigere*, kanskje en roman. Problemet var bare at det allerede fantes en romanforfatter i familien, og han ville ikke ha konkurranse. Kanskje fryktet han «noe avslørende», skrev hun til Cecilia. Hun slo prosjektet fra seg også av andre grunner. Dels tid. Hun hadde mann, barn og en gård å drive. Dels hadde hun sett hva det kostet å «skrive med sitt hjerteblod», slik Knut gjorde. Da ble det stor kunst. Selv skrev hun for lett, og det kunne jo ikke bli noe virkelig verdifullt av slikt (Simonsen 2018, 182,189,195-196).

Nordlit 47, 2020 <https://doi.org/10.7557/5512>

Først etter krig, landssvikdom samt følelsesmessig så vel som personlig økonomisk ruin, kom Marie Hamsuns viktige bok, *Regnbuen*, i oktober 1953. Boka er en selvbiografi som kretser rundt samlivet med Knut Hamsun og her gir hun sin berømte ektemann både psyke, kropp og familie. Det var fortsatt kort tid siden Knut Hamsuns død i februar 1952, og boka vakte stor oppmerksomhet. Den solgte godt og ble umiddelbart anmeldt i både store og små aviser, samt flere tidsskrifter. Etter to uker i handelen averterte forlaget med «Boken alle snakker om».

Gjennom bokanmeldelser fra oktober 1953 skal jeg i det følgende se nærmere på denne mottakelsen og hvilken rolle *Regnbuen* fikk i samtalen om Knut Hamsun. Min akademiske bakgrunn er i sosialantropologi og fototeori og min hovedinteresse her er verket i verden, forstått som en kommunikasjons handling og -prosess. Med referanse til fotografiske ikoniseringsprosesser, er det ikke gitt at et verks iboende kvaliteter sikrer at det blir viktig, det må også samvirke med estetiske, moralske og politiske konvensjoner i samtiden og kobles på det vi kan kalle «cultural structures of feeling» (Hariman & Lucaites 2007, 25-36). Bruk over tid, og gjerne endringer i bruk og forståelse, er også interessant for å forstå betydningen av et kunstnerisk arbeid. Jeg forsøker derfor å forstå *Regnbuen* gjennom dens relasjoner; til forfatteren, til dens offentlige lesere, den historiske situasjonen den oppsto og virket i og, i noen grad, dens videre bruk. Metoden er delvis inspirert av kunsthistorikeren Michael Baxandall som i *Patterns of intentions* (1985) utfordrer intensjonsbegrepet og plasserer det nettopp i relasjonene, gjennom å se på forutsetningene for verket, måten et konkret verk er løst på og de mange innflytelsene og omstendighetene som gjør at det blir det det blir; for eksempel markedet, smakskonvensjoner, sosialt og politisk miljø m.m. Baxandalls metodikk bunnar i såkalt *kritisk inferens* (Lien 2001), og sterkt sammenfattet (og kanskje litt brutalt fortolket), kan vi si at samtidens diskursive paradigmer, smaksregimer og sosiale rammebetingelser bidrar medskapende gjennom begrensninger og muligheter for hva det er mulig å gjøre, inkludert hva det finnes språk for. Som Sigrid Lien påpeker: «Intensjon representerer i Baxandalls perspektiv ingen historisk rekonstruert, psykologisk tilstand, men en relasjon mellom objektet og de foreliggende omstendigheter» (ibid, 109).

Dette er ikke en feilfri metodikk, og med Toril Moi man kan for eksempel innvende at en tekst ikke er et objekt på samme måte om et kunstverk. Meningen ligger fremdeles i teksten selv: «Language remains action and expression» (Moi 2017, 203). En bok er imidlertid mer enn teksten, dens sosiale liv er avhengig av hvordan den blir oppfattet og brukt.

***Regnbuen* som historisk kilde**

«En gullgrube for fremtidens Hamsunforskere», skrev *Aftenpostens* anmelder Halvdan Hydle 2. oktober 1953, en uttalelse vi finner varianter av nesten hos et samlet anmelderkorps.¹ Og Hydle fikk rett. Hamsun-forskningen har hyppig referert til *Regnbuen*. Boka er sitert eller brukt som usynlig kilde i så godt som ethvert verk om Knut

---

¹ Artikkelen bygger på 19 av de første og mest omfattende anmeldelsene av «*Regnbuen*», alle publisert i oktober 1953. I tillegg kommer to tidsskriftnmeldelser, en i *Urd* og en i *Samtiden*.

Hamsuns liv,² og den fungerer ofte relativt ufiltrert som inntak til hans hverdagsliv, psyke, forhold til kvinner, arbeidsprosess m.m. Når den kritiseres, er det som regel for det den ikke gjør, nemlig å diskutere dikterens forhold til nazismen. Thorkild Hansen skriver for eksempel at Marie «sin vane tro ikke fortalte hele sannheten» (1979, 707), mens Tore Rem, nesten 30 år etter, innlemmer den (sammen med *Paa Gjengrodde stier* og *Under gullregnen*) blant «den norske etterkrigstidens fremste fiksjonsverk» (2016, 243).

Også i akademiske artikler er boka mye brukt som referanse, men i overraskende liten grad gjort til gjenstand for selvstendig forskning. Et unntak er Monika Zagars artikkel «Marie Hamsun's many truths» (2009). Her analyserer Zagar likheter og ulikheter i Marie Hamsuns skildringer av samlivet med Knut Hamsun i *Regnbuen* og *Under gullregnen* med den framstilling hun ga Gabriel Langfeldt i 1946, som er gjengitt i Langfeldts og Ødegaards rapport fra rettsprosessen mot Hamsun. Zagar konkluderer med at samlivet var tøffere enn det memoarbøkene ga uttrykk for, og at Maries bøker derfor ikke var til å stole på:

Fundamentally, both texts were, and still are, considered well written yet unreliable. They are silent about certain events and skew others. [...] These utterances of loyalty indeed raise doubt about their truthfulness. The Report might be a better avenue for exploring the truth of the Hamsuns' marriage. (Zagar 2009, 54-55)

Både Hansen, Rem og Zagar har rett i at det var mye Marie Hamsun ikke fortalte, verken om sin nazistiske overbevisning, hendelser under krigen, eller om ekteskapet. Men dette er jo strengt tatt ikke så overraskende og burde ikke diskvalifisere bøkene som kilde. Spørsmålet bør snarere være hva de er kilde til? En selvbiografi er ikke et rettsdokument. Det er en personlig beretning, en fiksjonalisert selvframstilling, og noe annet ville vært umulig. Legg til at denne bokas forfatter var 70 år, og skrev fra en posisjon som en av Norges mest forhatte kvinner. Som Per Thomsen påpekte i sin anmeldelse av *Regnbuen* i *Stavanger Aftenblad*, 28.10.1953:

Fru Hamsun [...] ble vel av mange betraktet som skyldig i dikterens frafall under krigen. Hamsun selv var praktisk talt døv i sin av avfeldighet, og man mente fruene måtte ta ansvaret for hans avgjørelser.

Likevel har *Regnbuen*, fra den utkom i 1953 og til i dag, blitt møtt av lesere som synes å forvente en presis og utvetydig gjengivelse av den virkeligheten den behandler, og som framstiller det som en avsløring når det viser seg at forfatteren holder tilbake. Hva bunner dette sannhetskravet i? Hvorfor blir ikke boka lest mer pragmatisk, som et spor etter fortiden, ikke fortiden selv? Ifølge filosofen Slavoj Žižek er fortiden, i all sin nyanserikdom, på mange måter like grøtete som framtiden (Žižek 2016, 356). Vi sitter igjen med spor og levninger (Kjeldstadli 1999, 170-172), mens konteksten som

---

² Ingar Sletten Kolloen siterer boka 42 ganger i sitt noteapparat og to ganger i løpende tekst. Jørgen Haugan siterer den 23 ganger, Walter Baumgartner 14, Robert Ferguson og Tore Rem fem ganger hver, Thorkild Hansen fire, mens f.eks. Øystein Rottem og Arne Tumyr oppgir boka i referanselistene sine, uten å vise konkret til hvordan den er brukt.

foranlediget dem irriterende nok er forsvunnet og utilgjengelig for oss. Alle framstillinger av fortiden vil derfor være adaptasjoner, inkludert selvbiografier. Den temmelig brede sjangeren av litterære selvframstillinger som i dag går under navnet «life writing», eller «life narratives», kjennetegnes dessuten eksplisitt ved subjektive og posisjonerte framstillinger. Som Smith & Watson påpeker, er ikke dette noen fakta-sjanger:

Although it can be read as a history of the writing/speaking subject, [...] life narrative cannot be reduced to or understood only as historical record. While autobiographical narratives may contain information regarded as «facts», they are not factual history about a particular time, person, or event. Rather, they incorporate usable facts into subjective «truth» [...]. (Smith & Watson 2010, 13)

For å forstå *Regnbuen* som kilde, vil jeg derfor forsøke å forstå lesningen av den. Det innebærer å se boka i et relasjonelt perspektiv som overskrider forfatterens ambisjon med sin fortelling. Jeg vil ta utgangspunkt i de ulike måtene boka er blitt anerkjent i det offentlige rom, og her er det vanskelig å komme utenom det faktum at de fleste offentlige lesere (som for eksempel bokanmeldere og akademikere), har vært menn med interesse for Knut, ikke Marie.

Mange av dem synes å overse det faktum at det er hun, og ikke han, som er bokas faktiske hovedperson, at *Regnbuen* ikke er Knut Hamsuns biografi, men fortellingen om en relasjon som er filtrert og fortalt gjennom henne. Mye av bokas kraft, men også kilde til forvirring på dette punktet, ligger nok i Marie Hamsuns bruk av nærhet og åpenhet som virkemiddel, en åpenhet som fungerer både som våpen og vern for forfatteren, men som også har bidratt til å usynliggjøre henne som forfatter. I tillegg spiller det sannsynligvis en rolle at den andre verdenskrig, og Knut Hamsuns rolle i den, fortsatt er det Barbie Zelizer kaller en «unsettled event» (2010, 17), altså et hendelseskompleks der det endelige narrative ikke fullt ut har satt seg. *Regnbuen* spilte en viktig minnepolitisk rolle i sin samtid, og de akademiske frustrasjonene den har vekket i ettertid signaliserer at Marie Hamsuns sannhetshåndtering fortsatt har minnepolitisk kraft.

Maries sannhet

Som nevnt over hevder Zagar at Marie Hamsuns selvbiografier «were, and still are, considered well written yet unreliable». Men stemmer dette? Hvilken troverdighet hadde den landsviksdømte forfatteren i 1953? Og på hvilke områder?

Hvis vi dykker ned i bokanmeldelsene fra oktober 1953, da boka var rykende fersk, ser vi at Marie Hamsuns etos var overraskende stor, til tross for at flere anmeldere gikk til oppgaven med lave forventninger. Andreas Eriksen i *Oppland Arbeiderblad* startet anmeldelsen med å utbasunere sin skepsis: «Det er med oppriktig uvilje en tar fatt på lesningen av denne boka» (23.10.1953). Også signaturen ABC i kommunistorganet *Friheten* hadde sine tvil: «En bok om Knut Hamsun, – skrevet av Marie Hamsun; kombinasjonen virker ikke umiddelbart tiltrekkende, det hefter for mye overmennesketanke og nazisme ved den» (14.10.1953).

Likevel konkluderer begge med å rose boka, for dens åpenhet, humor og varme. Eriksen avslutter faktisk med en kjærlighetserklæring til Marie: «En skulle ha forsverget at det var mulig, men en leser seg glad i denne boken. Og glad i den som har skrevet den!»

Så godt som alle anmelderne merker seg at krigsårene og nazismen glimrer med sitt fravær i *Regnbuen*. Bokas kronologi slutter i 1936, med setningen «De neste ti års hendelser kommer ikke med i *denne* boken». Til gjengjeld avslutter Marie Hamsun hvert kapittel med drypp fra sin nåtidige virkelighet, som pleier av den døende oldingen Knut.

Noen tar utelatelsene hennes med fatning. Per Karstensen i *Rana Blad* bemerker kort at «De årene som skilte Hamsun fra hans folk, lar hun ligge» (23.10.1953), mens Andreas Eriksen konstaterer at «Gåten 'Hamsun og nazismen'» var et felt der selv fagpsykologer kom til kort: «Det tjener ikke til noe å rote mer opp i disse tingene som vi alle husker litt for godt» (*Oppland Arbeiderblad* 23.10.1953). Her referer Eriksen indirekte til rettspsykiatriens påstand om Knut Hamsuns «varig svekkede sjelsevner». Denne referansen ligger i underteksten også hos mange av de andre anmelderne, som regel omtalt som «gåten» eller «mysteriet» Knut Hamsun. Enkelte anmeldere følte likevel at boka faktisk gjorde dem litt klokere, som signaturen Osc.L. i avisa *Tromsø*:

I sin nydelige, nænnsomme bok *Regnbuen* gir hans hustru Marie enkelte glimt til forståelsen og oppklaringen av gåten Knut Hamsun. Hans medfødte og med årene og forholdene stadig voksende menneskeforakt og menneskeskyhet – sammen med en alltid sterk tiltakende døvhets – gjorde ham immun for inntrykk omkring ham. Han hørte ikke lenger og kunne og ville derfor ikke registrere sin samtids og sitt folks puls. (*Tromsø*, 13.10.1953)

Signaturen ABC i *Friheten* mente utelatelsen ikke spilte så stor rolle, siden Hamsuns samrøre med nazistene uansett ikke kunne bortforklares. At han var gammel og døv var knapt noen unnskyldning: «Men om Norge var blitt okkupert på en tid da Hamsun var ung og uten kroppsslyte tør han vel ha valgt samme retningen, og holdt stø kurs til den bitre slutt», slo anmelderen fast (14.10.1953). Strengest på dette punktet var nok VGs Odd Eidem, som hevdet at «en leser vil bebreide [Marie Hamsun] for hennes taushet», siden Hamsun-familien «i disse spørsmålene [hadde] stått så sentralt i folks bevissthet.» Eidem mente at man «må kunne forlange like stor åpenhet her som når det gjelder andre intimiteter i en bok om Knut Hamsun»:

Bare *ett* sted antyder hun noe: Hun antyder at Knut Hamsun – i likhet med August – gikk under i *et hav av sau*. Det er ihvertfall en aggressiv påstand. Hvorfor har hun ikke prøvd å bevise den? Når hun først gikk inn på den vanskelige oppgaven, burde hun har gjort det helt. (*VG*, 2.10.1953)

I dag vet vi mer om denne utelatelsen enn det samtiden gjorde. Brevene etter Marie Hamsun viser at hun faktisk skrev om rettsoppgjøret etter krigen, som hun opplevde som dypt urettferdig, både mot Knut og henne selv. Hun holdt fast ved sin politiske overbevisning livet ut og opplevde bittert seg selv som et offer, noe som kommer tydelig fram av notatene til det planlagte siste kapittel av *Regnbuen*. Deler av notatene finnes i dag på Nasjonalbiblioteket, ofte som baksider av brev og andre manuskripter. I disse skissene omtaler hun blant annet Bredtveit kvinnefengsel som «en konsentrasjonsleir» og fangevokterne fra 1945 som «sadister» (Simonsen 2018, 340-343). Om disse sterke formuleringene var med i den versjonen som ble forelagt Aschehougs forlagsdirektør William Nygaard og, etter hans plutselige død etterfølgeren Sigurd Some, er uklart, men det siste kapittelet ble uansett for sterk kost for det Marie Hamsun i private brev omtalte

som «jøssing-forlaget». Først ble manuskriptet vurdert av den velrennomerte litteraturkritikeren og forlagskonsulenten Eugenia Kielland, og deretter av litteraturhistoriker A.H. Winsnes og historiker Jens Arup Seip. Alle kom til samme konklusjon; boka var bra, men det siste kapitlet ble for politisk. Marie forsøkte først å skjære kapitlet ned, men endte med å akseptere vurderingen. Hun ble i stedet enig med Some om at kapitlet kanskje senere kunne bli «en liten bok» (ibid, 320-321). *Under Gullregnen*, som utkom i 1959, er en utvidet, mindre bitter og mer tilpasset versjon av det refuserte sistekapitlet i *Regnbuen*.

Her ser vi et eksempel på hvordan det litterære markedssystemet var med på å forme manuskriptet, og vi aner konturene av det Baxandall referer til som «le troc». Begrepet er hentet fra fransk og kan oversettes som «byttehandel», og jeg forstår det som en type sosial transaksjon som vi finner flere beskrivelser av i sosialantropologien (se særlig klassikere som Barth 1966, Mauss 1995). Vi aner hvordan forlaget fungerer som portvokter for det litterære prosjektet, og hvordan forlag og forfatter forhandler med hverandre. Forfatteren har en bok hun vil ha publisert, forlaget vil ha en bok de kan tjene penger på, men som de også må kunne stå inne for. Det var ikke risikofritt å gi ut Marie Hamsuns memoarer, men gjort på den rette måten kunne det bli en bra avtale for alle parter.

Avisene og anmelderne deres inngår også i dette systemet. Deres vurderinger var ikke bare en litterær kvalitetssikring, anmelderne legitimerte også boka som noe en leser kunne investere i. Et lite, kontrafaktisk tankeeksperiment er derfor av interesse: Hva ville skjedd hvis Marie Hamsun hadde publisert sine tanker om rettsoppgjøret? Ville boka blitt like elsket? Og ville den i samme grad blitt oppfattet som *sann*? Svaret er sannsynligvis nei. Transaksjonen ville da blitt langt mer komplisert å håndtere for alle parter. Marie Hamsun var ikke innstilt på å angre eller unnskyldte, og offentligheten egentlig ikke så interessert i å vite sannheten heller. Den fullstendige fortellingen om Knut Hamsun og krigen ville fordret en tilgivelse som var politisk umulig. Det *Regnbuen* derimot ga, var en ny type relasjon til dikteren som menneske. Den grep anmelderne begjærlig.

Å gi Norge Hamsun tilbake

Regnbuen var både en økonomisk, profesjonell og menneskelig suksess for Marie Hamsun. Boka solgte i seks opplag og dessuten fikk hun en ny posisjon. Hun ble lest og lyttet til, og da hun døde i 1969 omtalte Carl Fredrik Engelstad henne i *Aftenposten* som «et i alle ting lysende menneske» (6.8.1969). En slik rehabilitering ville neppe vært mulig dersom ikke *Regnbuen* hadde blitt oppfattet som «sann og ekte», slik Engelstad vurdere boka i *Morgenbladet* i 1953.

«Mysteriet Hamsun» hadde forårsaket noe nær en kjærlighetssorg hos mange nordmenn. Ved å la kronologien i *Regnbuen* slutte i 1936, fikk anmelderne anledning til å la nostalgien flomme, samtidig som de kunne undre seg over forfatterens sammensatte personlighet, over «eventyret Knut Hamsun», for å sitere *Adresseavisen* (24.10.1953). Et unisont anmelderkorps av alle politiske avskygninger lot seg fascinere av det portrettet Marie Hamsun tegnet av sin berømte ektemann, og til dels forskrekket over den vanskelige jobben det hadde vært å leve med ham. I livet hadde Hamsun vært en sky og privat mann, nå følte de at de forsto mer av hans psyke og hans arbeidsprosess. «Disse nærbilder [...] gir oss mennesker Knut Hamsun i godt og ondt tilbake», skrev Osc.L i avisa *Tromsø* (13.10.1953).

Marie ble berømmet for sin åpenhet, sin nyanserikdom og for ikke å underslå hvor komplisert Knut var. Anmeldelsene krydde av superlativer som «henrivende», «breiddfull av charme», «fengslende», «herlig» «et epos», «rik og levende interessant». De mange brevene hun gjenga borget for nærhet og autensitet. Nå fikk leserne være med inn til «den steile og utilnærmelige personligheten» (*Arbeiderbladet* 2.10.1953), «inn i dikterens verksted gjennom brevenes bakdører», som Haavard Hanssen i *Lofotposten* skrev, «...ja, det hender vi stirrer inn i selve den glødende esse» (24.10.1953).

Hvordan oppfattet anmelderne de de så der? Marie Hamsun gir ikke noe udelt positivt bilde av sin mann, men blir likevel lest som «trofast», «øm» og «kjærlig». Man kunne forestille seg at skildringer av sjalusi, smålighet og fravær fra familien gjorde dikterhøvdningen mindre i offentlighetens øyne. Det skjedde imidlertid ikke. Snarere ser det ut som om de mange brevene og episodene hun gjenga talte sterkt til *alle* som hadde elsket Knut, ikke bare til henne. Anmelderne skriver som om de var nyforelsket. Hamsuns nevroser og umulige krav til sin ektefelle skapte sympati for Marie, men ble i liten grad tolket i termer av for eksempel mannsjåvinisme eller personlighetsbrister. Hanssen i *Lofotposten* mente at man rett og slett ikke kunne bruke vanlige etiske standarder når det gjalder denne dimensjonen ved Hamsun, og sammenliknet hans temperament med «de gamle guder»:

En voldsom uimotståelig livets urkraft bruser opp i kjempen, han blir hensynsløs i sitt krav om at hun skal jage alle sine gjøglerlyster på dør og bare være hans – dikterens kone – han er fnysende farlig sjalu dersom han øyner eventuelle rivaler i horisonten, men også uendelig øm og omsorgsfull for sin kone, ofte komisk i sin omtanke og omtale av helst trivielle ting. (*Lofotposten*, 24.10.1953)

Hanssen beskriver videre Hamsun som «et naturfenomen» som ikke kunne være annerledes: «Han utfoldet seg i overensstemmelse med et bydende behov, en indre sjelelig struktur. – Den var selve betingelsen for det han fra tid til annen kunne skape.» Konas oppgave var å «hjelp til med at dikteren fikk leve sin natur ut i sin kunst».

Ikke alle gikk like langt som Hanssen, men *Nationen* (3.10.1953) mente *Regnbuen* ga et «nærbilde av et litterært geni», eller «den store vandrer i århundrets diktning», som *Aftenposten* (2.10.1953) kalte ham. *Arbeiderbladet* (2.10.1953) understreket hvordan forfattergjerningen «spente ham på pinebenken» og at «Mennesket Knut Hamsun var en slave for dikteren», en formulering vi finner igjen også i *Adresseavisen* (24.10.1953). *Morgenposten* mente at Marie tegnet et bilde som var «skiftende og merkverdig som en ekte hamsunsk figur» (gjengitt i *Nordisk Tidende* 22.10.1953).

Kone eller forfatter?

Marie Hamsun var nok fornøyd, for hun hadde ønsket å «gi Norge Knut Hamsun tilbake». Hun trengte pengene, men ville også ha oppreisning, både for ham og for seg selv, for hun var ikke begeistret for tendensen i samtiden til å ville ta forfatteren til nåde, men avvise mennesket (Simonsen 2018, 319). Her lyktes hun ikke fullstendig, for motstandsmannen og litteraturviteren Niels Chr. Brøgger, som skrev for *Nationen* (der Marie selv fikk trykket Tysklands-vennlige artikler i 1936), fastholdt nettopp dette skillet og begrunnet det ved å vise til nykritikken:

Sjelden har vel avstanden mellom en dikter, og det verk han skaper, vært så stor som hos Knut Hamsun. [...] Forholdet synes å tale i favør av de anskuelsesmåter som blir gjort gjeldende i The New Criticism, slik at man neppe har lov til å bedømme de verker Hamsun skapte, ut fra hans liv og egne personlige opplevelser, ut fra hans mindreverdsfølelse og hans egne usikre og rotete meninger på politikken og samfunnsforskningens område. (*Nationen* 3.10.1953)

Sett fra Marie Hamsuns side kan *Regnbuen* defineres som et lavmælt kampskrift, formidlet fra en underdog-posisjon der hun måtte arbeide fram en form som hun selv kunne stå inne for og som samtiden kunne tåle. «Det kan jo gjøres helt menneskelig [...] uten politikk eller agression fra min side, bare ganske stilferdig», skrev hun til sin yngste datter Cecilia (16.9.1951). Hun strevde i flere år med å finne ut hvordan hun skulle portrettere mannen hun fra midten av 1930-tallet hadde fått et stadig vanskeligere forhold til. Likevel: «Han skal ikke blotstilles slik at man ikke kan sympatisere med hans menneske, det var jo så meget å både respektere og være glad i» (ibid).

Hun ønsket også å fortelle om seg selv, og den første tredelen av boka vier hun til sin egen barndom og ungdomsår, sin skolegang, sin tid som guvernante, kjærlighet til teatret og tid som skuespillerinne. Her går hun også i polemikk med Knuts syn på teatret som en mindreverdig kunstform, og med samtiden som mente at hun skulle bære ansvaret for hans handlinger. Signaturen ABC i *Friheten* fanget opp dette: «Om sitt eget syn og sin egen innstilling lar fru Hamsun skinne igjennom at hun eide ikke noe eget syn og ingen egen innstilling heller, etter at hun hadde gitt seg Knut Hamsun i vold» (14.10.1953).

Anmelderne var imidlertid bare moderat interessert i henne, annet enn i relasjon til Knut. En del, med VGs Odd Eidem i spissen, mente det var «lovlig sent» å vente til side 116 med å introdusere mannen «i et verk der Knut Hamsun er hovedpersonen» (2.10.1953). Han beskrev deretter Maries historie som «alminnelig» og selv om hun fortalte «livaktig godt» ble han utålmodig fordi han var «spent på hovedsaken». Litt senere i anmeldelsen kaller han boka en «håndbok for kunstnerkoner», med referanse til hennes beskrivelse av de krevende sidene av ekteskapet. Egil Elster i *Buskerud Dagblad* var mer forsonlig:

Det sier seg selv at den kvinne, som hadde valgt å være hans hustru, måtte være en kvinne av usedvanlig støpning. Det er derfor riktig at fru Hamsun ikke har begrenset sin bok til å berette om sine ekteskapsår... (27.10.1953)

Marie Hamsun får ros for sine stilistiske evner. Ifølge *Stavanger Aftenblad* er hun «ingen dårlig dikterinne» (28.10.1953). Selv Odd Eidem mener hun har «frapperende skribentevner» og Birger Morholt i *Fædrelandsvennen* spør seg selv «om det er hun eller Knut Hamsun» som har skrevet boka. «Et mer ærlig uttrykk for litterær anerkjennelse kan vel en vanlig leser ikke gi fru Hamsun», fortsetter han (31.10.53).

Her avslører nok Morholt i sin begeistring at biografisjangeren (og nok det litterære landskapet forøvrig) var det Birgitte Possing kaller «en legeplads for mænd» (Possing 2015, 63). I de 21 anmeldelsene jeg har gått gjennom finner vi bare én kvinne, og hun skrev for kvinnemagasinet *Urd*. Mennene leste boka med menns blikk, og den de fokuserte på var Knut; mannen. Marie Hamsun beundres for sin språkbeherskelse, men først og fremst for måten hun «klok» og «kjærlig» håndterte ekteskapet på. Hennes

bevissthet som forfatter trekkes imidlertid i tvil, for eksempel når Brøgger i *Nationen* hevder at hun kanskje ikke har «vært fullt oppmerksom på hvilket inntrykk hennes skildring av mannen ville gjøre» (3.10.1953). VGs Eidem mener å se spor etter Knut Hamsun i Maries naturskildringer og *Aftenpostens* Hydle at måten hun fletter inn Knuts siste leveår i beretningen er «til tider helt charmerende i sin ubevisste avsløring av en elskende hustru» (2.10.1953).

Dette er altså en ganske annen lesning enn den manipulerende løgnersken vi finner hos Thorkild Hansen, Tore Rem og Monika Zagar. I 1953 ser Marie Hamsun snarere ut til å være litt tilfeldig besmittet med noen av sin manns kunstneriske evner. Dette er nok også et tidsbilde. Som Susan Lanser framholder i *Fictions of authority*, har vestlige litterære systemer en to hundre år gammel tradisjon for å knytte diskursiv autoritet til «white, educated men of hegemonic ideology» (1992, 6-7). Selv om Marie Hamsun neppe kan karakteriseres som feminist, så utfordret hun det rådende hegemoniet ved å insistere mildt på å være hovedperson i sitt eget liv. Men dette ble bare delvis lagt merke til.

Et interessant unntak er imidlertid ikke *Urd*, som man kanskje kunne forvente, men litteraturforskeren Olav Storstein som i *Samtiden* (vol 62 1953) tok Marie på alvor som selvbiograf og forteller. Storstein kaller framstillingen av Maries unge år for en knapt tilhugget «saga» og forsøker å forstå hvorfor hun skildrer tiden som skuespiller så «forunderlig blek, blodfattig, *intetsigende*». Han påpeker at hun blant annet går langt i å omtale seg selv som et uskyldig barn som viljeløst lot seg erobre, men mener dette er en etterasjonalisering. For, som han sier: «Marie Hamsun er så betydelig en kunstner som skribent at hun må ha vært betydelig og ærgjerrig og ikke uten erfaring i livets spill da hun var 26 år og meget vakker». Svaret finner han i «mannens livslange illegalisering av hennes kunstnernavn og fortid» og han mener at Marie Hamsun indirekte forteller «uhyggelig meget om Knut Hamsuns forhold til teateret – teateret som kunst, teateret som livsform. Det var et dyptgående problem for Hamsun, og det er et hovedmotiv i hans diktning». Denne lesningen, der han bruker sin egen forskning i «Segelfoss by» som prisme, går Marie Hamsun tettere på klingen som forteller enn noen av de andre. Storstein er mindre opptatt av ros og ris, men forsøker å analysere hvordan hun har løst oppgaven med å formidle sitt liv.

Nærhet som våpen og vern

Susan Lanser hevder at “nonhegemonic writers and narrators may need to strike a delicate balance in accommodating and subverting dominant rhetorical practices» (1992, 6-7). Marie Hamsun ønsket å få offentligheten i tale, og hennes posisjon var aldri åpent aggressiv eller pågående. Hennes viktigste grep var snarere å trekke sine «fiender» så nær som hun våget. Dette gjorde hun ved å dele sine private brev med leserne, og dermed på symbolsk vis tvinge dem til å innta hennes posisjon. Brevenes autensitet gjør at de oppleves nærmest som en erfaring, også for leserne. Problemet er bare at Knuts stemme er så massivt til stede i boka, og leserne så klare for å komme nærest mulig geniet, at forfatteren bidrar til å usynliggjøre seg selv. Samtidig makter hun å gjøre Knut Hamsuns intime liv både interessant og relevant som en vesentlig forutsetning for hans forfatterskap, og det var ingen selvsagt ting i 1953. De fleste anmelderne sa seg takknemlige, selv om Odd Eidem steilet:

Jeg vet riktignok ikke hva jeg føler når jeg må lese den slags blottleggelse av privatlivet. Det tilhører litteraturhistorien slike brev – det vet alle – men man må visst være meget meget mett av dage for å kunne meddele seg på denne måten til menneskeheten. De fleste overlater jo slikt til sine etterkommere.

Når Marie Hamsun er gått til dette ublu skritt, har hun vel sine private grunner. Eldre mennesker har kanskje også et mot på dette området som yngre ikke helt forstår. Jeg kvier meg i alle fall for å sitere fra disse brevene. (VG 2.10.1953)

Anmelderne, som åpenbart leste hverandre, innledet deretter en slags debatt om hvorvidt Marie Hamsun hadde tråkket over bluferdighetens grenser. Uten å nevne hverandre med navn, kommenterte de hverandre. Per Thomsen i *Stavanger Aftenblad* var en av dem som forsvarte henne: «...jeg kan ikke se noen grunn til at ikke hun selv i sin fremskredne alder må få lov til det, for på den måten å gjøre portrettet riktig» (28.10.1953).

Marie Hamsun selv var langt på vei enig med Eidem, noe hun betrodde sin biograf Birgit Gjernes (Gjernes 1994, 148). At hun likevel fant det nødvendig å offentliggjøre brevene er interessant med tanke på hva det tidligere hadde kostet henne å overskride ektemannens intimitetsgrenser. Da Knut oppdaget at hun hadde utlevert detaljer om samlivet deres til Gabriel Langfeldt i 1946, bannlyste han henne fra familien. Hun sonet sin landssvikdom i ensomhet, og hadde nesten gitt opp å få komme hjem til Nørholm da han plutselig kalte på henne våren 1951. Det var bare flaks at han levde så lenge at de fikk til en forsoning (Simonsen 2018).

I arbeidet med *Regnbuen* var Knut klar over at hun arbeidet med brevene. Mange hadde hun regnet som tapt, inntil det viste seg at det sto en eske i Knuts skrivestue med påskriften «Maries breve». Å lese dem fylte henne med vemod. Til datteren Cecilia skrev hun: «[J]eg må tenke på et stort skib fullt av blomster, tungt av blomster som nu er sunket for alltid» (2.4.1951). Dette forteller noe om stemningen *Regnbuen* ble skrevet i, samtidig som boka nok også må leses som et ønske om å oppnå kontroll. *Aftenpostens* Halfdan Hydle bemerket i sin anmeldelse at «Fremtidens forskere i Hamsun [...] vil uten tvil gramse i brevene fra forlovelsesdagene» og det trodde hun nok også selv. Men Hydle tok feil nå han skrev at «Hun bringer dem nemlig uten prutning» (2.10.1953). Utvalget hun til slutt bestemte seg for var gjenstand for endeløse diskusjoner med datteren Cecilia og venninnen Aslaug Hauge som hun hadde truffet på Bredtveit og som hjalp henne å renskrive manuskriptet. Allerede på 1930-tallet hadde Marie Hamsun innsett at brevene etter både Knut og henne selv ville være av kulturhistorisk verdi, og hun forholdt seg ofte til en forestilt tredjeleser når hun skrev (Simonsen 2018, 215-216). Under krigen brukte hun mye energi på å få tilbake brev som hun fryktet kunne kompromittere henne. Ikke politisk, der sto hun fast, men hun fryktet at «mitt intimeste forhold til min mann bli gransket og utbasunert for alt folket, kanskje av fremtidige «kulturbolsjeviker» utgitt så hver og en kan forlyste sig med mitt livs dypeste sorg og nederlag» (Brev til Cecilia Aagaard, 5.11.1944)

Utfra dette kan vi tenke oss at *Regnbuen* var et forsøk på å komme forskerne i forkjøpet. Ved selv å utgi brevene, filtrert gjennom hennes fortelling, søkte hun kontroll over sin egen narrativ. Som for de fleste kvinner i hennes generasjon var det nære og «private» dessuten hennes ganske selvsagte omdreiningspunkt.

Regnbuen som minnepolitikk

I denne artikkelen har jeg forsøkt å gå opp en del av *Regnbuens* mest sentrale relasjoner ved å se den som en kommunikasjonshandling der både forfatterens ambisjoner og offentlighetens lesninger samlet kan gi dypere innsikt i verkets betydning. Som gjennomgangen har vist, åpner denne formen for kritisk inferens for en rekke nye spørsmål, men også for noen forslag til konklusjoner. Vi ser for eksempel konturene av hvordan *Regnbuen* spiller en minnepolitisk betydning i forståelsen av Knut Hamsun, både før og etter krigen. Norske litteraturanmeldere omfavnet tilbudet om å få «Knut Hamsun tilbake», og kanskje er det deres insistering på at det portrettet Marie Hamsun lanserte ikke var tegnet, men «sant» som har avfødt litteraturforskernes senere nesten litt aggressive påpekning av at så ikke var tilfelle. Ingen liker jo å bli lur. De akademiske frustrasjonene boka har vakt i ettertid signaliserer likevel at Marie Hamsuns sannhetshåndtering fortsatt har minnepolitisk kraft, men her kan det være verd å minne om at også sannheten er relasjonell. Den skapes i møtet mellom verket og den tiden det virker i. For å si det med Smith & Watson:

Even the author of a life narrative is not an authority on it, for life writing requires an audience to both confirm the writer's existence in time and mark his or her lived specificity, distinctiveness, and location. Thus autobiographical truth resides in the intersubjective exchange between narrator and reader aimed at producing a shared understanding of the meaning of a life. (Smith & Watson 2010, 16)

En annen konklusjon er at en selvbiografi må oppfattes og vurderes som nettopp det. Selvbiografien er sammensatt av erfaringsfragmenter som endrer seg over tid, og som ofte sier mer om tiden de formuleres i enn den historiske situasjonen de oppsto i. De skrives rett og slett baklengs. Dette er ikke revolusjonerende nytt på noen som helst slags måte, men like fullt et argumentert for at *Regnbuen* som kilde må oppfattes som et resultat av intensjoner (i Baxandalls forstand) som strekker seg langt videre enn tilbake til forfatterens skrivebord.

Og for ordens skyld; når selvbiografien er skrevet av en kvinne, er det selvsagt å foretrekke at den ikke blir lest som et portrett av hennes mann.

Bibliografi

- Barth, Fredrik. 1966. *Models of social organization*. London: Royal Anthropological Institute.
- Baxandall, Michael. 1985. *Patterns of intentions*. New Haven, London: Yale university press
- Gjernes, Birgit. 199. *Marie Hamsun – et livsbilde*. Oslo: Aschehoug.
- Goffman, Erving. 1956. *The presentation of self in everyday life*. Edinburgh: University of Edinburgh Social Sciences Research Centre
- Hansen, Thorkild. 1979. *Prosesser mot Hamsun*. Oslo: Gyldendal.
- Hariman, Robert og John Louis Lucaites. 2007. *No caption needed: iconic photographs, public culture, and liberal democracy*. Chicago: University of Chicago press.
- Kjeldstadli, Knut. 1999. *Fortida er ikke hva den engang var*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lanser, Susan Sniader. 1992. *Fictions of authority. Women writers and narrative voice*. Cornell university press. <https://doi.org/10.7591/9781501723087>

- Lien, Sigrid. 2001. «'Not the proper way, but many proper ways to think about pictures': intensjonalitet og historisk rekonstruksjon i Michael Baxandalls 'Patterns of intention'». I *Kunst og kultur*, Årg. 84, 2001, 104–119.
- Mauss, Marcel. 1995. *Gaven: utvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn*. Oslo: Cappelen akademisk.
- Moi, Toril. 2017. *Revolution of the ordinary*. London, Chicago: University of Chicago press.
- Possing, Birgitte. 2015. *Ind i biografien*. København: Gyldendal.
- Rem, Tore. 2014. *Knut Hamsun: reisen til Hitler*. Oslo: Cappelen Damm
- Simonsen, Anne Hege. 2018. *Kjærlighet og mørke*. En biografi om Marie Hamsun. Oslo: Res Publica.
- Smith, Sidonie og Julia Watson. 2010. *Reading Autobiography. A Guide for Interpreting Life Narratives*. Minneapolis: University of Minnesota Press
- Žagar, Monika. 2009. «Marie Hamsun's many truths». I *Hamsunnummer*, 53–62. Universitetet i Tromsø. <https://doi.org/10.7557/13.708>
- Zelizer, Barbie. 2010. *About to die*. Oxford. Oxford university press.
- Žižek, Slavoj. 2000. «History Against Historicism». I *European Journal of English Studies*. Vol 4, no. 2, 101–110. [https://doi.org/10.1076/1382-5577\(200008\)4:2;1-Q;FT101](https://doi.org/10.1076/1382-5577(200008)4:2;1-Q;FT101)

Gjennomgatte anmeldelser av *Regnbuen*

- ABC. 1953. «Samliv med en stor dikter». *Friheten*, 14.10.1953. Nasjonalbiblioteket.
- Bang, Erna Holmboe. 1954. «Om Regnbuen». *Urd*, nr 3, 1954. Universitetsbiblioteket OsloMet.
- Bang, Per. 1953. «Gift med Knut Hamsun». *Norges Handels og Sjøfartstidende*, 6.10.1953. Nasjonalbiblioteket
- Brøgger, Niels Chr. 1953. «Marie Hamsun om sin mann». *Nationen*, 3.10.1953. Nasjonalbiblioteket <https://doi.org/10.2307/2550985>
- Eidem, Odd. 1953. «Intet er endt med døden». *VG*, 2.10.1953. Nasjonalbiblioteket
- Elster, Egil. 1953. «Regnbuen». *Buskerud Dagblad*, 27.10.1953. Nasjonalbiblioteket.
- Eriksen, Andreas. 1953. «Mer om Knut Hamsun». *Oppland Arbeiderblad*, 23.10.1953. Nasjonalbiblioteket.
- Granhus, Bjarne. 1953. «Den trofaste hustrus bekjennelser». *Trønder-Avisa*, 24.10.1953. Nasjonalbiblioteket.
- Hanssen. Haavard. 1953. «Knut Hamsun i vold». *Lofotposten*, 24.10.1953. Nasjonalbiblioteket.
- Hestmann, Johannes. 1953. «Marie Hamsun: Regnbuen. Et fascinerende nærbilde.» *Nordlands Avis*, 20.10. 1953. Nasjonalbiblioteket
- Hydle, Halvdan. 1953. «Regnbuen over mitt liv». *Aftenposten*, 2.10.1953. Nasjonalbiblioteket
- Karstensen, Per. 1953. «Marie Hamsun om Knut Hamsun». *Rana Blad*, 23.10.1953. Nasjonalbiblioteket.
- Krogvig, Per. 1953. «Marie Hamsuns 'Regnbuen', en bok om den store dikteren, en selvbiografi, men også et mektig kjærlighetsepos». *Nordisk Tidende*, 22.10.1953. Gjengitt fra *Morgenposten*. Nasjonalbiblioteket
- L. Osc. 1953. «Hjemme hos Hamsuns». *Tromsø*, 13.10.1953. Nasjonalbiblioteket.

- Moen, Arve. 1953. «Nærbilde av Knut Hamsun». Arbeiderbladet, 2.10.1953.
Nasjonalbiblioteket
- Morholt, Birger. 1953. «Regnbuen – Marie Hamsuns bok om sin mann».
Fædrelandsvennen, 31.10.53. Nasjonalbiblioteket.
- Simonnæs, Olav. 1953. «Knut og Marie Hamsun». Bergens Arbeiderblad, 12.10.1953.
Nasjonalbiblioteket
- S.J.H. 1953. «Eventyret Knut Hamsun – slik hans hustru opplevde det». Adresseavisen,
24.10.1953. Nasjonalbiblioteket.
- Storstein Olav. 1953. «Regnbuen over ingenmannsland. Omkring Marie Hamsuns
erindringer». Samtiden 1953, vol 62. Nasjonalbiblioteket.
- Thomsen. Per. 1953. «Knut Hamsun privat». Stavanger Aftenblad, 28.10.1953.
Nasjonalbiblioteket.
- Øisang, Ole. 1953. «Regnbuen over hennes liv». Hamar Arbeiderblad, 27.10.1953.
Nasjonalbiblioteket.

Brev

- Brev fra Marie Hamsun til Cecilia Hamsun, 2.4.1951. Det kongelige bibliotek,
København, Tilg 566.
- Brev fra Marie Hamsun til Cecilia Hamsun, 16.9.1951. Det kongelige bibliotek,
København, Tilg 566.
- Brev fra Marie Hamsun til Cecilia Aagaard, 5.11.1944. Nasjonalbiblioteket.

Forfatterbiografi

Anne Hege Simonsen, førsteamanuensis, Institutt for journalistikk og mediefag, OsloMet.
Siste publikasjoner:

Eide, E., Alghasi, S., Simonsen, A.H. (2020): *Hvem er «vi» nå? Medier og minoriteter i Norge*, Cappelen Damm Akademisk

Simonsen, A.H., Skjulhaug, M. (2019): Living on the Threshold: The Missing Debate on Peri-urban Asylum Reception Centres in Norway, 2015–16. *Nordisk arkitekturforskning Proceeding Series 2019 (1)* s.181-202

Simonsen, A. H. (2018): *Kjærlighet og mørke. En biografi om Marie Hamsun*. Res Publica

Kontakt: annehege@oslomet.no